

аспірант кафедри прикладної
лінгвістики
Національного університету
«Львівська політехніка»

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ КАТЕГОРІЇ СЕМАНТИЧНОГО ПРОСТОРУ ТЕКСТУ

Постановка проблеми. Сучасна лінгвістика приділяє значну увагу вивченню тексту як цілісної семантичної структури, що посилює інтерес до проблеми інтерпретації категорії просторовості тексту.

Текст як відображення певного фрагмента дійсності і певної ситуації спілкування не може існувати поза простором і часом, які є конструктивними принципами його організації. Філософ І. Кант розглядає простір і час як дві основні категорії структурування людського досвіду і світосприйняття. Проблематика статті **актуальна** з огляду на багатовимірність поняття семантичного простору тексту, що зумовлює взаємозв'язок між його зовнішніми лінгвістичними і внутрішніми семантичними аспектами, які віддзеркалюють задум автора, і полягає в синтезі мовного і позамовного в читацькій свідомості.

Мета статті полягає в обґрунтуванні статусу семантичного простору як конструктивної категорії організації та інтерпретації тексту.

Завданням статті є аналіз структури семантичного простору тексту, його ролі у створенні текстового смислу та реалізації авторського задуму.

Аналіз останніх досліджень. Науково зумовленими та актуальними в сучасній лінгвістиці є дослідження семантичного простору слова (Ч. Осгуд), семантичного простору і значення (В. Струок), семантичного простору мови (І. Стернін, А. Вежбицька, М. Боуерман), семантичного простору концепту (О. Селіванова, Р. Хіс, А. Вежбицька), дитячого семантичного простору (В. Кінч, С. Денніс), семантичного й асоціативного праймінгу (priming) у багатовимірному семантичному просторі (К. Лунд, С. Бургес), просторизації слова (Ю. Крістева), просторизації наративу (С. Фрідман).

Вивчення семантичного простору тексту, його особливостей і структури представлено у працях таких вчених: Л. Бабенко, Е. Дібрової, Ю. Лотмана, І. Бехти, Т.А. ван Дейка, Н. Каплан, С. Молтропа, М.-Л. Раян. Дослідження нерозривності простору і часу в наративі знаходимо у працях М. Бахтіна про багатозначність поняття хронотопу [3, с. 54], П. Верса про текстовий світ [18, р. 126], Д. Германа про світ оповідань [10, р. 569], Дж. Дженета про дієзис [9, р. 74]. П. Брукс трактує наратив як гру бажань у часі і визначає два місця для цієї гри: сам текст, у якому бажання порядку змушує розгортатися сюжет; простір між текстом і читачем, у якому бажання читача зрозуміти сюжет спрямовує процес читання [4, р. 37–61]. Дж. Дженет, наголошуючи на домінуванні часових ознак наративу, лише побіжно згадує простір: «Наратив існує в просторі і як простір» [9, р. 35]. Ф. Моретті бачить простір не як зовнішню оболонку наративу, а як внутрішню силу, яка формує його зсередини [13, р. 70].

Говорячи про простір у наратології, потрібно розрізнити буквально і метафоричне вживання цього поняття. Як апіорну форму інтуїції простір особливо важко вловити в його буквальному сенсі. Оксфордський словник англійської мови визначає простір як виміри висоти, ширини і глибини, всередині яких існують всі речі [19].

Просторові поняття когнітивної теорії наратології метафоричні, оскільки вони не враховують фізичного існування [10, р. 569]. Наприклад, ментальний простір Ж. Фокое – це сукупність смислів, що концептуалізуються в розумі [6, с. 7]. *Просторове читання* наративу, на думку С. Фрідман, – це підхід, за яким увагу слід приділяти не тільки горизонтальній осі сюжету, а й вертикальній (відноси́нам автор–читач, інтертекстуальним алюзіям) [8, р. 15]. Вертикальна вісь проходить над смисловою лінією тексту як додатковий смисловий простір читача, заданий текстом. Читач проживає текст і вносить у нього свій особистісний смисл, який не впливає із змісту тексту.

Дотичними до поглядів С. Фрідман є розвідки Ю. Крістевої щодо тлумачення тексту як вербальної поверхні, в якій синхронно і діахронно діють простір і час як координати текстової діяльності [12, р. 64]. Цю текстову діяльність можна простежити в симбіозі горизонтальної (текст подається як засіб комунікації автора і читача) і вертикальної (текст подається у взаємодії з іншими текстами (контекстами)) осей тексту. Обидві осі отримують розвиток у просторово-часовому вимірі: горизонтальна – це дії персонажів у тексті, вертикальна – «дії» автора і читача відносно один одного та інтертексту [12, р. 65].

Виклад основного матеріалу дослідження. З огляду на неоднорідність природи тексту важливим етапом дослідження є аналіз специфіки його семантичного простору. Категорія семантичного простору має особливий статус, який проявляється в багатовекторній інтерпретації досліджуваної категорії та наявності її філософського, психолінгвістичного, семіотичного, лінгвального та когнітивного аспектів. Термін «семантичний простір» уперше запропонував психолог Ч. Осгуд для дослідження значення слів під час оцінки особистості за допомогою методу семантичного диференціала [14, р. 27].

Традиційно у лінгвістичній науці семантичний простір тексту розглядають як біполярну мисленнєву категорію, яка містить змістову (денотативно-реферційну) і смислову (концептуальну) площини. Змістова площина семантичного простору проявляється в розумінні тексту як системи мовних знаків, які реалізують інтенції автора, його задум і передають авторське світобачення, прагнення автора заволодіти увагою читача, викликати його зацікавлення, встановити психологічний контакт з читацькою аудиторією. Смислова площина відображає

інтерпретацію, осмислення і розуміння тексту читачем, це простір тексту, сформований уявою читача на основі асоціативно-сміслових зв'язків у межах тексту. Формування асоціативно-сміслових зв'язків сприяє актуалізації цілісності і внутрішньої єдності тексту. Цілісність виявляється і конкретизується у понятті задуму, який трансформується в тему та ідею у готовому тексті.

На думку Л. Бабенко, семантичний простір тексту – це ментальне утворення, у формуванні якого бере участь сам текст, що містить зумовлений інтенцією автора набір мовних знаків, і інтерпретація тексту читачем у процесі його сприйняття [1, с. 51–52].

На думку Е. Дібрової, семантичний простір тексту охоплює передтекст (заголовок, який належить до метатекстуальної структури), підтекст (метасміслова структура тексту) і надтекст (смісловий простір читача) [2, с. 34]. Саме семантичний простір тексту реалізує експліцитні та імпліцитні смисли. Тобто семантичний простір позначає ментальну модель значення тексту і в цьому сенсі є аналогічним реалізований під час читання макроструктурі тексту, описаній у сучасній когнітивній лінгвістиці М.-Л. Раян [15]. Макроструктура передбачає фільтрування речень і/або семантичних пропозицій через «шлюз» короткочасної пам'яті, а також подальше впорядкування інформації у довготривалій пам'яті. У цьому сенсі розуміння тексту передбачає опрацювання *мікроструктур* і встановлення зв'язків між пропозиціями для формування впорядкованої *макроструктури* тексту [17, р. 209]. Хоча, незважаючи на схожість семантичного простору тексту і макроструктури, обґрунтовану Т.А. ван Дейком, семантичний простір постає набагато глибшою і складнішою структурою, яку важко, навіть неможливо наочно представити [5, р. 56]. Семантичний простір тексту є тією когнітивною структурою, яка допомагає охопити специфіку читання і сприйняття тексту.

Іншими також важливими стали дослідження Н. Каплан і С. Молтропа, які вбачають істотну розбіжність між архітектонічним і семантичним простором тексту [11, р. 206]. Так, вони порівнюють архітектонічний простір з графічним екраном – простором монітора, на якому часто імітується фізичний простір, а структура передбачає маніпуляцію об'єктами за правилами геометрії і перспективи. Водночас семантичний простір є когнітивною структурою, яка не спостерігається у фізичному просторі, а може бути тільки приблизно визначена за умови її тісного зв'язку з процесом породження смислу і тлумаченням [11, р. 207]. Смісл слова реалізується в семантичному просторі [16, р. 512]. Фіксація смислу в певній точці простору є формуванням смислу в поточному розумінні. Отож, семантичний простір виникає в процесі читання і сприйняття тексту, а архітектонічний простір частіше ідентифікується в контексті написання; архітектонічний простір ніяк не може адекватно змоделювати семантичний простір.

М.-Л. Раян, досліджуючи поняття просторовості сучасних кібержанрів, виокремила чотири типи простору онлайн-текстів: 1) фізичний простір художнього світу, представлений текстом; 2) архітектоніка тексту – внутрішня організація тексту, система відносин, яка з'єднує його елементи; 3) матеріальний простір, зайнятий текстовими знаками; 4) простір, який є контекстом і вмістилищем (container) тексту [15].

Категорія матеріального простору М.-Л. Раян є аналогічною архітектонічному простору Н. Каплан і С. Молтропа. Дослідниця пов'язує текстуальну топологію, яка насправді є матеріальною формою нарративу, з нематеріальною семантичною топологією, яка складається зі значень, реалізованих під час обробки символів, і взаємозв'язків.

Висновки. Підсумовуючи викладене, зазначимо, що категорії часу і простору є необхідними атрибутами семантичного простору тексту. Вони його організують, тобто виконують текстотвірну функцію. Ця функція виявляється в просторово-часовій організації реальності, в організації системи образів, у встановленні позиції автора щодо зображуваного світу [1, с. 54].

Перспективним вважаємо подальше дослідження методики поетапного опису семантичного простору нарративу.

Література:

1. Бабенко Л.Г., Казарин Ю. В. Лингвистический анализ художественного текста: теория и практика. Москва: Флинта; Наука, 2003. 496 с.
2. Диброва Е.И. Пространство текста. Категоризация мира: пространство и время / под ред. Е.С. Кубряковой, О.В. Александровой. Москва: Диалог-МГУ, 1997. С. 34–36.
3. Bakhtin M. The Dialogic Imagination: Four Essays. Austin: U of Texas P, 1981. 480 p.
4. Brooks P. Reading for the Plot: Design and Intention in Narrative. New York: Vintage, 1984. 392 p.
5. Ciccoricco D. Reading Network Fiction. Tuscaloosa: The Univ. of Alabama Press, 2007. 244 p.
6. Fauconnier G. Mapping in Thought and Language. Cambridge: Cambridge UP, 1997. 205 p.
7. Fludernik M. Towards a 'Natural' Narratology. London: Routledge, 1996. 349 p.
8. Friedman S.S. Spatialization: A Strategy for Reading Narrative. Narrative. 1993. № 1. P. 12–23.
9. Genette G. Narrative Discourse: An Essay in Method. Ithaca: Cornell UP, 1980. 285 p.
10. Herman D. et al. Storyworld. Routledge Encyclopedia of Narrative Theory. London: Routledge, 2005. P. 569–570.
11. Kaplan N., Moulthrop S. Where No Mind Has Gone Before: Ontological Design for Virtual Spaces. New York: ACM Press, 1994. P. 206–216.
12. Kristeva J. Desire in Language: A Semiotic Approach to Literature and Art / ed. by L.S. Roudiez; transl. by Th. Gora, A. Jardine, L.S. Roudiez. New York: Columbia Univ. Press, 1980. 305 p.
13. Moretti F. Atlas of the European Novel 1800–1900. New York: Verso, 1998. 206 p.

14. Osgood C.E., Suci G.C., Tannenbaum P.H. *The Measurement of Meaning*. Urbana, IL: Univ. of Illinois Press, 1957. 342 p.
15. Ryan M.-L. *Cyberspace, Cybertexts, Cybermaps*. (2004). URL: <http://www.dichtung-digital.org/2004/1-Ryan.htm>.
16. Stone G.O., Van Orden G.C. Are words represented by nodes? *Memory & Cognition*. 1989. № 17. P. 511–524.
17. van Dijk T.A. *Macrostructures: An Interdisciplinary Study of Global Structures in Discourse, Interaction, and Cognition*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Assoc., 1980. 317 p.
18. Werth P. *Text Worlds: Representing Conceptual Space in Discourse*. London: Longman, 1999. 408 p.
19. *The Oxford English Dictionary*. URL: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/space>.

Анотація

Н. БОНДАРЧУК. ІНТЕРПРЕТАЦІЯ КАТЕГОРІЇ СЕМАНТИЧНОГО ПРОСТОРУ ТЕКСТУ

Стаття присвячена вивченню семантичного простору як конструктивної категорії організації і тлумачення тексту. Розглянуто нерозривність понять часу і простору в наратології. Проаналізовано значення авторських інтенцій і задуму під час конструювання семантичних зв'язків у межах тексту. Розмежовано поняття семантичного й архітектонічного простору тексту.

Ключові слова: семантичний простір, текст, наратологія, авторські інтенції, ментальна категорія, читач.

Аннотация

Н. БОНДАРЧУК. ИНТЕРПРЕТАЦИЯ КАТЕГОРИИ СЕМАНТИЧЕСКОГО ПРОСТРАНСТВА ТЕКСТА

Статья посвящена изучению семантического пространства как конструктивной категории организации и толкования текста. Рассмотрена неразрывность понятий времени и пространства в нарратологии. Проанализировано значение авторских интенций и замысла при конструировании семантических отношений в рамках текста. Проведено разграничение понятий семантического и архитектурного пространства текста.

Ключевые слова: семантическое пространство, текст, нарратология, авторские интенции, ментальная категория, читатель.

Summary

N. BONDARCHUK. INTERPRETATION OF THE CATEGORY OF SEMANTIC SPACE OF THE TEXT

The article deals with the study of semantic space as a constructive category of text organization and interpretation. The relatedness of concepts of time and space in narratology is considered. The author's intentions and the idea of constructing semantic connections within the text are analyzed. The notions of semantic and architectonic space of the text are differentiated.

Key words: semantic space, text, narratology, author's intentions, mental category, reader.